

УДК 37.0146:338.112(477)

Н. Д. Шульга,

кандидат технічних наук, директор, Київський транспортно-економічний коледж

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ — СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Розглядається сутність поняття "якість освіти", окреслено її провідні складові; розкрито роль, механізми та особливості впливу якості освіти на економічний розвиток особистості та країни.

Essence of concept "quality of education" is examined, outlined its leading constituents; a role, mechanisms and features of influencing of quality of education on economic development of person and country are exposed.

Ключові слова: якість освіти, управління якістю освіти, економічні механізми управління.

Key words: quality of education, quality management of education, economic mechanisms of management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Формування й реалізація ефективних стратегій соціально-економічного та науково-технічного розвитку розглядається сьогодні як єдиний шлях успішного подолання кризи в глобальному масштабі. Разом з тим для України така стратегія означає невідкладну необхідність модернізації національної освіти, яка стає основною реальною можливістю подолання глибокої системної кризи і виходу країни на магістральну траєкторію сталого інноваційного розвитку. Модернізація освіти — соціально детермінований, керований процес, зміст і спрямованість якого визначаються існуючими в суспільстві механізмами взаємодії різноманітних інтересів, характером їх прояву в освітній політиці, у діяльності її основних суб'єктів, насамперед держави. В умовах сьогодення українська освітня політика, з одного боку, поступово набуває сучасної конфігурації, а з іншого — є дієвим соціальним інструментом мобілізації наявних ресурсів, досягнення поставлених цілей у реформуванні освіти.

Як унікальне суспільне явище, освіта справляє вагомий вплив майже на всі аспекти життєдіяльності будь-якої країни, будь-якого соціуму. Сучасна науково-технічна та інформаційна революція зумовлює перетворення освіти на складний соціально-економічний організм, який відіграє визначальну роль у суспільному прогресі людства, є однією з найважливіших галузей трудової і пізнавальної діяльності. Усе це зумовлює активізацію наукових пошуків, автори яких (В. Андрущенко, Б. Гершунський, А. Губерський, В. Журавський, В. Кремень, В. Лутай, В. Ярошовець та інші) намагаються схарактеризувати особливості сучасного стану та спрогнозувати майбутні тенденції розвитку теорії і практики в цій царині.

Роль освіти у суспільстві визначається тим, що шляхом передачі знань, виховання вона генерує не лише компетентних працівників, а й суспільно відповідальних громадян. Причому найвище значення мають саме етичні моменти втілення у свідомість людей високих моральних і культурних цінностей. Це зумовлено не лише глобальними проблемами, а й суто економічними. Характер сучасного виробництва вимагає від виробника як професійних навичок, так і реалізації його особистісних якостей та особливо — здатності до творчої праці. Тому не можна не погодитися зі словами О. Кукліна про те, що "модель організації масового виробника, який потребує лише технічних знань на робочому місці, відходить у минуле. Сучасне суспільство вимагає залучення всієї особистості, особистісних якостей і прагнень людини" [9, с. 224].

З огляду на це особливої значущості набуває проблема якості освіти, визначення основних аспектів її досягнення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема якості освіти привертає увагу дослідників різних галузей наукового знання. Особливо вагомим напруженням з цього питання містять праці В. Вікторова, Г. Дмитренка, В. Кременя, А. Корнєєвої, О. Ляшенка, Т. Лукіної, С. Ніколаєнка, В. Нурдіна, В. Панасюка, М. Поташника, М. Сіницького, А. Федько, Ю. Федько та ін. У своїх дослідженнях науковці розглядають питання державного управління якістю освіти, теоретичні положення, практичні моделі і механізми здійснення державного управління якістю освіти, сутність та методологічні засади моніторингу якості освіти тощо.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Разом з тим, ученими не достатньо розкрито та досліджено управління якістю освіти через категорію ефективності та вплив її на економічний та науково-технічний розвиток країни.

Метою статті є поглиблення розуміння та узагальнення підходів до визначення сутності якості освіти, дослідження впливу на економічний та науково-технічний розвиток країни, регулювання його пріоритетних напрямів у контексті освітньої політики держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У філософському контексті якість — це внутрішня істотна визначеність предмета, завдяки якій розглянутий об'єкт є саме цим, а не іншим об'єктом, а його складові елементи характеризують специфіку, що дає змогу виокремлювати один об'єкт серед інших, становить його специфіку і відрізняє певний предмет від усіх інших [15]. Як бачимо, у філософії ця категорія не має оцінювального характеру, тому немає сенсу ставити питання про зміну якості, її оцінювання.

У словнику української мови якість інтерпретується як ступінь вартості, цінності, придатності чого-небудь для його використання за призначенням [5].

На думку В. Вікторова, якість — це найголовніший результативний чинник освіти. Якістю зробленого визначається доцільність витрачених зусиль і коштів [1, с. 55].

Як специфічний феномен, один із важливих суспільних інститутів освіта вже за самим своїм призначенням має забезпечити збереження і примноження надбань матеріальної і духовної культури та її передачі від одного покоління до іншого, готувати молодь до успішного життя й діяльності в умовах даного конкретного суспільства. Крім того, освіта повинна задовольняти як суспільні потреби в кадрах певного рівня і кваліфікації, так і освітні потреби самої особистості.

У широкому розумінні якість освіти розглядають як збалансовану відповідність процесу, результату і самої освітньої системи меті, потребам і соціальним нормам

(стандартам) освіти [13, с. 117]. У вузькому розумінні — це перелік вимог до особистості, освітнього середовища й системи освіти, що реалізує їх на певних етапах навчання людини, якому відповідає певна сукупність показників.

Як сукупність взаємопов'язаних властивостей об'єкта, тобто ієрархію властивостей, характеристик і показників стану того об'єкта, який підлягає аналізу й оцінці, тлумачить якість освіти В. Максимова. До таких властивостей, характеристик і показників вона залучає якість мети, якість управління, якість педагога, якість педагогічної діяльності, якість студента, якість педагогічного процесу, якість результату [11, с. 31].

Досить розгорнуте тлумачення якості освіти подає Енциклопедія освіти, згідно з яким під цим феноменом розуміється "збалансована відповідність певного її рівня (загальної середньої, професійно-технічної, вищої тощо) численним потребам, цілям, умовам, затвердженим освітнім нормам і стандартам, яка встановлюється для виявлення причин порушення цієї відповідності та управління процесом поліпшення встановленої якості" [4, с. 1017].

Отже, у сучасному розумінні якість освіти — це не лише характеристика множини знань, засвоєних людиною. У світі, де знання і технології оновлюються швидше, ніж життя одного покоління людей, навчальний процес має спрямовуватися не стільки на здобуття базових знань, скільки на формування потреби, вмінь і навичок самостійного та ефективного використання їх на практиці, вмінь сприймати зміни, що стають невід'ємною рисою людського буття, готовності вчасно відмовитися від старого досвіду і норм поведінки. Адже, як відзначає В. Кремень, людина ХХІ століття з огляду на зв'язки глобалізаційного характеру перебуває у значно складнішому соціальному, професійному середовищі й у більш суперечливому соціумі [7, с. 2].

За виробничого підходу йдеться про якість "продукції", під якою розуміється сукупність споживчих властивостей цієї продукції, що мають значення для споживачів. До продукції освіти можна віднести випускників, які здобули освіту ліпшої або гіршої якості [6, с. 85]. Тому саме з цих "виробничих" позицій поняття "якість освіти" видається більш коректним. Особливістю освіти є більш складна, ніж для звичайної продукції, структура споживачів результатів освітньої діяльності — освітньої продукції. Споживачами освітніх послуг та продукту освітньої діяльності є як самі студенти, їхні батьки, підприємства, на яких будуть працювати фахівці, так і суспільство та держава в цілому, котрі використовують (ефективно чи неефективно) цей потенціал. У зв'язку з цим, якість освіти може бути визначена як сукупність властивостей та характеристик освітнього процесу, які надають йому здатність формувати такий рівень професійної компетентності, який задовольняє потреби, що є або які будуть, громадян, підприємців і організацій, суспільства і держави.

Особливої ваги в умовах сьогодення набуває і такий критерій якості освіти, як рівень її адекватності природним здібностям кожної людини, особистісно орієнтований характер освіти [1, с. 55].

Отже, поняття "якість освіти" є системним, багатограним і реальним.

Аналіз та узагальнення публікацій, присвячених розгляду проблеми якості освіти, дає змогу виокремити такі її складові:

- якість навчально-методичної бази, що передбачає ресурсне забезпечення закладів освіти на належному рівні, залучення до навчального процесу не лише таких традиційних компонентів, як підручники, а й нових сучасних засобів і методів пізнання, пов'язаних із сучасними технічними можливостями;

- якість педагогічних кадрів і професорсько-викладацького складу, що передбачає переоцінку соціальної ролі викладача: вчитель і викладач сьогодні — це не

тільки абсолютний носій знань, а й джерело авторитетної інформації, майстер навчання способів оволодіння різнопредметною діяльністю, організатор пізнавального діалогу учня, студента з навколишнім світом, людиною, самим собою;

- якість об'єкта навчання. У середній освіті — це рівень навченості школярів, міцність і глибина їхніх знань, практичних умінь, сформованість пізнавальних інтересів, інтелекту, особистісних якостей, світоглядної позиції тощо; у вищій освіті — рівень підготовки фахівців, здатних до ефективної професійної діяльності, котрі володіють технологіями в межах свого фаху, вмінням використовувати власні знання у вирішенні професійних завдань [8; 2; 3].

С. Шишов та В. Кальней визначають якість освіти як рівень задоволеності очікувань різних учасників освітнього процесу від наданих освітніми установами послуг або міру досягнення поставлених цілей і завдань [16, с. 85].

Згідно з поглядами О. Кукліна, якість освіти — це співвідношення мети і результату освітньої діяльності. Науковець переконаний у тому, що "жодні результати не можна визнавати добрими, якими б значними вони не були, якщо той, хто навчається, може досягти більшого, та жодні результати, якими б незначними вони не були, не можна визнавати поганими, якщо вони відповідають максимальним можливостям особистості" [9, с. 228].

Таким чином, якість освіти має принаймні два аспекти: відповідність освітнім стандартам і відповідність запитам споживачів освітніх послуг.

Під час аналізу якості освіти не можна не враховувати фактори, які перебувають поза системою освіти. До таких факторів належать насамперед якість життя, яка вибирає ціннісні орієнтації особистості, заробітну плату, оснащення комп'ютерами тощо. Порівняно з розвиненими країнами світу, в Україні ці показники значно нижчі [14].

Оцінюючи якість освіти, необхідно зважати на якість мети, яка також має бути оцінена. Якщо мета сформульована неправильно, некоректно, про якість не може йтися взагалі, оскільки "під ці неправильні цілі вибиратимуться й відповідні їм неправильні методи, форми, засоби тощо, тому то й результати освіти не будуть ефективними" [9, с. 228].

Якщо якість освіти — це відношення результату до мети, то ефективність — відношення результату до витрат. Чим більше держава витрачає коштів на освіту, тим вищою буде якість життя. Отже, виникає проблема управління якістю освіти.

Визначення управління якістю освіти через категорію ефективності відбувається не порівнянням результатів і витрат, а порівнянням витрат за інших результатів. Витрати є оптимальними в тому разі, коли вони не перебільшують раніше запланованих, тобто відповідають їм. Отже, якщо результати максимально можливі для конкретних умов або відповідають заздалегідь заданим критеріям, а витрати мінімально необхідні або не виходять за межі можливостей, то управління є ефективним і оптимальним. При цьому слід урахувати, що йдеться не про загально мінімальні, а про мінімально необхідні витрати, тобто "поріг умов, витрат, нижче якого навіть мінімальна якість стає недосяжною. Управління завжди має на увазі мінімально необхідні витрати сил, коштів, ресурсів, а також часу, а не мінімальні витрати взагалі" [10, с. 7].

Управління освітою є процесом, спрямованим на формування суспільного ідеалу освіченої людини; організацію процесу навчання і виховання; досягнення результатів і навчальної діяльності; підтримання критеріїв функціонування освітньої системи.

Як політична категорія управління якістю освіти акумулює засади освітньої політики та головні стратегічні лінії розвитку національної системи освіти в кон-

тексті світових тенденцій. Як соціальна категорія вона відображає суспільні ідеали освіченості й окреслює загальну мету освіти, законодавчо визначені та нормативно закріплені в державних стандартах освіти. Як категорія управління вона визначає стратегії впливу на певні показники функціонування системи освіти й обирає можливі напрями її змін і розвитку. Як педагогічна категорія вона є квінтесенцією: 1) сутності поняття; 2) процедур діагностування; 3) аналізу явищ і властивостей суб'єктів освітнього процесу. У цьому сенсі вона має відповідати: а) особистісній і суспільній меті освіти; б) політичній стратегії її розвитку в контексті вітчизняних і світових тенденцій; в) закономірностям менеджменту освіти на всіх рівнях управління — державному, регіональному, муніципальному, інституційному (локальному), особистісному тощо [10, с. 8].

Теорія і практика освітянської діяльності в Україні засвідчують, що для забезпечення високої якості освіти, освітніх послуг необхідно вирішити два стратегічних завдання: спрямувати зусилля на розробку і впровадження стратегії розвитку освіти, перспектив відродження та розбудови національної школи та розробити і впровадити в навчальний процес інтенсивні дидактичні системи, індивідуальні навчальні матеріали в поєднанні з комп'ютером і багатофункціональними сучасними інформаційними технологіями [9, с. 233].

Отже, дослідження економічного механізму управління якістю освіти потребує аналізу витрат, особливостей технологічного процесу та пов'язаних з ним проблем та одержаних результатів. Вести мову про ефективність чи неефективність управління якістю можна лише за співставлення витрат та одержаних результатів. Неможливо говорити про ефективність освітньої діяльності, не враховуючи витрат (що передбачає з'ясування основних статей витрат, особливостей навчального процесу тощо), а також, що значно складніше, — не визначивши чітко, що є і що вважається результатами якості освіти [12, с. 25].

Таким чином, економічний аспект управління якістю освіти передбачає налагодження відповідного економічного механізму виробництва та постачання. Суб'єкти освітньої діяльності — заклади освіти — функціонують на основі принципів покриття своїх видатків прибутками, а для цілей розвитку необхідним є отримання прибутку. Механізм їхнього функціонування різниться залежно від того, що їхні прибутки можуть складатися з державного фінансування, лише власних, зароблених коштів або їх комбінацій.

Особливий інтерес викликає економічний характер результатів освітньої діяльності. Цінність освіти для суспільства становить можливість інтерналізації (використання на свою користь) значних вигод, що потенційно надає процес навчання: приносити більше прибутку тим особам, які отримують освіту. Вищий рівень освіти зумовлює підвищення продуктивності праці, що має проявлятися у зростанні індивідуального прибутку працівника. Чим вищий рівень освіченості всіх зайнятих, тим вищі потенційні можливості для зростання продуктивності праці в національній економіці, тим більшим буде сукупний прибуток суспільства. Таким чином, існує тісний зв'язок між освітою й економічним зростанням, що виявляється в темпах зростання загальних економічних показників: валового національного продукту (ВНП), валового внутрішнього продукту (ВВП) тощо.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що загалом розрізняють два підходи до визначення сутності якості освіти. У межах першого підходу — нормативного — якість освіти розглядається з позиції задоволення потреб та досягнення певних норм, стандартів, цілей (особистості, суспільства, держави), які нормативно затверджені відповідними документами. Другий

підхід — управлінський — подає цю категорію з позицій сучасної теорії і практики управління якістю освіти, у тому числі й державного. Якість освіти відбиває розвиток системи освіти та суспільства в певний період і змінюється з часом залежно від вимог особистості, суспільства і держави. Як об'єкт управлінського впливу якість освіти розглядається одночасно з позицій якості освітньої системи, якості освітнього процесу (як процес споживання наданих освітніх послуг) та якості особистості випускника як результату діяльності освітньої системи за показниками його освіченості та сформованості суспільно значущих цінностей. Через категорію ефективності управління якістю освіти як порівняння витрат за іншими результатами (витрати вважаються оптимальними якщо не перебільшують раніше запланованих) можна впливати на економічний та науково-технічний розвиток країни, регулювати його пріоритетні напрями.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Подальші дослідження у цьому напрямі можуть стосуватися питань забезпечення якості освіти в Україні, планування та реалізації освітньої політики щодо забезпечення якості освітніх послуг.

Література:

1. Вікторов В. Основні критерії та показники якості освіти / В. Вікторов // Вища освіта України. — 2006. — № 1. — С. 54—59.
2. Владимирська Є. Якість освіти як філософія та педагогіка розуміння доцільного / Є. Владимирська // Вища освіта України. — 2006. — № 1. — С. 108—113.
3. Дмитренко Г. А. Стратегический менеджмент в системе образования: учеб. пособие / Г. А. Дмитренко. — К.: МАУП, 1999. — 176 с.
4. Енциклопедія освіти; відповід. ред. В.Г. Кремень / Акад. пед. наук України. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
5. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови / А.О. Івченко. — Харків: Фоліо, 2001. — 540 с.
6. Корнеева Л. Якість освітніх послуг з позицій міжнародних стандартів серії ISO 9000:2000 / Л. Корнеева, М. Сіницький // Освіта і управління. — 2006. — Т.9. — № 1. — С. 84—87.
7. Кремень В. Г. Освіта зорієнтована на перспективу / В. Г. Кремень // Урядовий кур'єр. — 2000. — 19 лют.
8. Кремень В.Г. Стратегія і перспективи розвитку освіти в Україні / В.Г. Кремень // Образование без границ. — 2001. — № 1. — С. 11—20.
9. Куклін О.В. Економічні аспекти вищої освіти / Олег Володимирович Куклін. — К.: Знання України, 2008. — 331 с.
10. Ляшенко О.І. Якість освіти як основа функціонування й розвитку сучасних систем освіти / О.І. Ляшенко // Педагогіка і психологія. — 2005. — № 1 (46). — С. 4—12.
11. Максимова В.Н. Акмеология: новое качество образования: кн. для педагога / В.Н. Максимова. — Спб.: Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 2002. — С. 31.
12. Панкрухин А. Цена образования / А. Панкрухин // Alma Mater. — 1997. — № 5. — С. 24—29.
13. Субето А.И. Проблемы качества высшего образования в контексте глобальных и национальных проблем общественного развития (философия качества образования) / А.И. Субето. — СПб., Кострома, 2000.
14. Федько А. Якість освіти як об'єкт управління / А. Федько, Ю. Федько // Освіта і управління. — 2006. — Т.9. — № 1. — С. 88—92.
15. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. — М.: Политиздат, 1991. — 225 с.
16. Шишов С.В. Мониторинг качества образования в школе / С.В. Шишов, В.А. Кальней. — М.: Пед. общество России, 1999. — 320 с.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2012 р.